

РЕЦЕНЗІЯ

Молікевича Романа Сергійовича, кандидата географічних наук, доцента, доцента кафедри географії та екології факультету біології, географії та екології Херсонського державного університету на дисертацію **Лозової Людмили Вікторівни «Патерни внутрішньої міграції населення України під час війни: регіональний аналіз і синтез»**, подану до захисту на здобуття наукового ступеня докторки філософії зі спеціальності 106 Географія 10 Природничі науки

1. Актуальність теми дослідження.

Дослідження актуальних просторових процесів у суспільстві є завжди доцільним та виправданим підходом до дослідження. Внутрішні міграції постійно потребують уваги з точки зору планування та стратегій розвитку територій, а вимушені міграції внаслідок війни взагалі викликають цілу низку суспільних процесів, які зачіпають абсолютно всі сфери.

Актуальність теми дослідження визначається доволі високою увагою до проблеми внутрішньо переміщених осіб та міграцій спричинених війною. Просторові аспекти внутрішньої міграції мають досить вагоме значення як в перерозподілі населення загалом, так і економічно активного населення зокрема, а також у навантаженні на соціальну сферу та інфраструктуру регіонів. Не менш важливим є наміри та фактори, що зумовлюють внутрішні міграції та наступні реакції та дії мігрантів. В якості просторових цілей дослідження було обрано Херсонщину як регіон-донор, та м. Одесу як один з найбільших реципієнтів ВПО. В такому виборі досить вагомим є регіональна подібність та зв'язність, що спостерігається у більш стійких та логічно зрозумілих закономірностях вибору мігрантів.

2. Наукова новизна результатів дисертації.

Вимушені міграції населення та проблематика внутрішньо-переміщених осіб постійно активна в дослідженнях географів як вітчизняних так і закордонних. В кожній регіональній суспільно-географічній школі наявні праці щодо сучасних міграційних процесів.

Наукова новизна дисертації «Патерни внутрішньої міграції населення України під час війни: регіональний аналіз і синтез» визначається соціологічним підходом до аналізу внутрішньої міграції з ракурсом на просторовій диференціації респондентів, а також аналізом регіональної щільності ВПО. Відповідні комбінації синтезують нові патерни внутрішніх міграційних процесів, що і є предметом дослідження. У роботі вперше проведено та проаналізовано масштабне анонімне опитування ВПО в Одесі щодо їхніх суспільних потреб, можливостей працевлаштування, професійної самореалізації та умов адаптації ВПО. На основі глибинних інтерв'ю проаналізовано можливості та рішення мобільності трьох фокус груп ВПО. Це дозволило характеризувати мотиваційні чинники, моделі реагування і адаптації населення до реалій широкомасштабного вторгнення і окупації (на прикладі окупованих та прифронтових територій Херсонської області). Важливим доробком для теорії геодемографії є комплексний суспільно-

географічний аналіз причин і просторових патернів внутрішніх міграції населення внаслідок війни в цілому та в регіональних аспектах. Важливим новим результатом є визначення передумов успішної адаптації і забезпечення соціально-економічних потреб ВПО, суспільної реінтеграції внутрішніх мігрантів в рамках заходів регіональної політики.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

Результати дисертації Лозової Людмили Вікторівни є суттєвим внеском у теорію міграцій та теорію соціальних мереж, принципів просторового розміщення населення та адаптації мігрантів у регіональному соціумі. Теоретичним внеском здобувачки є удосконалення поняттєво-термінологічний апарат категорії «міграція» та його трактування в предметному та міждисциплінарному контексті; уточнення та розширення чинників та факторів міграційного руху населення. Робота представляє комплексне суспільно-географічне дослідження регіональних особливостей, просторових трендів і мотиваційних чинників масштабних внутрішніх переміщень населення. Практичне значення одержаних результатів полягає у важливості їх для застосування при розробці стратегій розвитку та відновлення громад, адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб. На основі суспільно-географічного аналізу регіональних патернів і мотиваційних чинників внутрішніх міграційних процесів воєнного часу в Україні обґрунтовано складові успішної стратегії адаптації та суспільної реінтеграції внутрішніх мігрантів внаслідок російсько-української війни. Це дозволило використати результати дисертаційного дослідження при розробці проєкту Регіональної Стратегії розвитку та програм комплексного відновлення території Голопристанської міської територіальної громади Херсонської області. Запропоновані результати дослідження впроваджуються при підготовці і викладанні шкільних курсів географії і під час викладання відповідних освітніх компонент у ЗВО.

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження.

Теоретико-методологічну основу становлять праці українських, європейських та американських дослідників, присвячені теоретичним і практичним питанням міграції розглянуті у працях демографів: О. Гладуна, Е. Лібанової, О. Малиновської; суспільних географів: С. Батиченко, М. Логвінової, Д. Мальчикової, К. Мезенцева, І. Пилипенка, Л. Немець, К. Сегіди; економістів: М. Портера, Х. Хойта, І. Прибиткова, Л. Мельник, Л. Шамілева, О. Погарської, О. Позняк; соціологів: О. Ровенчак, І. Шапошникової; істориків: В. Костенко, А. Хоменко та інші.

Методологічне підґрунтя роботи становлять: методи аналізу та синтезу, наукового опису та спостереження, систематизації, ретроспективного аналізу, статистичний, порівняльний, історичний, метод аналізу документів та анкетування, метод глибинних інтерв'ю, картографічний, SWOT-аналіз.

Інформаційною базою дослідження були статистичні та аналітичні матеріали та зведення державних органів влади, соціологічних агентств та гуманітарних організацій. Основою дослідження є результати власних спостережень і соціологічних досліджень, що включали масові опитування і проведення глибинних інтерв'ю з респондентами. Загальна кількість

респондентів що прийняла участь складає майже 1700 осіб. Опрацьована в дисертаційному дослідженні наукова література – 211 джерел, у тому числі 34 джерел іноземними мовами, свідчать про ґрунтовність проведеного аналізу.

5.Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності.

Метою свого дослідження Лозової Людмили Вікторівни є суспільно-географічний аналіз регіональних особливостей, патернів і мотиваційних чинників внутрішніх міграційних процесів в Україні в результаті військової експансії з боку росії; дослідження соціально-економічного стану громад унаслідок війни на прикладі м. Одеса та Херсонського регіону, задля розробки регіональної стратегії щодо ефективного управління та сприяння адаптації внутрішньо переміщеного населення.

Заявленій меті підпорядковано сім завдань. За текстом та змістом рукопису дисертації - всі завдання виконано послідовно, мету реалізовано.

6.Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях.

Основні результати рецензованої дисертації висвітлені в 14 наукових працях, п'ять з яких у співавторстві. Серед наукових праць 5 публікацій опубліковано у наукових фахових виданнях категорії Б. У зарубіжних виданнях, що індексуються наукометричною базою Scopus опубліковано 1 статтю. В доробку також 8 праць-за результатами апробації матеріалів дослідження.

Структура та зміст дисертації, ступінь завершеності - відповідність вимогам.

Дисертація складається із анотацій українською та англійською мовами, списку публікацій, змісту, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і списку джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 198 сторінок.

У першому розділі визначено теоретичні аспекти категорії «внутрішня міграція»; описано історичні особливості активізації внутрішніх міграційних процесів на території України в XX-XXI ст.; розглянуто методичні підходи до дослідження внутрішніх міграцій в умовах війни.

У другому розділі висвітлено результати суспільно-географічного аналізу сучасних трендів і просторових міграційних патернів, розглянуто актуальні вектори переміщення ВПО, процеси їх адаптації та соціальної інтеграції.

Третій розділ присвячено аналізу соціальної, економічної, трудової адаптації ВПО, їх ключових потреб і мотивації, моделям реагування і адаптації населення до реалій широкомасштабного вторгнення в зонах бойових дій та окупації, прогностиці їх подальшої міграційної поведінки.

У висновку узагальнено результати проведеного дослідження.

7.Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Усі положення рецензованої дисертації сформульовано чітко, лаконічно, оприлюднені ідеї, твердження та результати є обґрунтованими. Роботу перевірено на *текстові співпадіння* (Довідка StrikePlagiarism від 25.04.2024). Звіт містить наступні результати: КП 1 – 12,08%, КП 2 – 10,47%, КЦ – 3,23%. Найвищий відсоток збігу - 5,83% - це публікація дисертантки, що входить у список праць опублікованих в ході дослідження (а саме стаття, опублікована у фаховому журналі «Економічна та соціальна географія» на тему: «Внутрішні переміщення населення в часи війни: суспільні потреби, адаптація та перспективи інтеграції мігрантів (кейс міста Одеса). Інші текстові збіги досить мінімальні - менше 1%, і значною мірою співпадають з публікаціями дисертантки.

8. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Оскільки процедура захисту дисертації передбачає публічні дискусії, пропонуємо наступні дискусійні міркування:

1. На с. 112 рис. 3.1 наведено графік динаміки чисельності біженці у м. Одеса, але тільки до грудня 2022 року. Як проявляється надалі міграційна поведінка, чи є подібна аналітика станом на 2023 рік і які її результати?

2. У текстовому фрагменті на с.119 не зовсім зрозуміло сформовано відсотковий розподіл респондентів: «Таким чином більше 60% з опитаних можуть дозволити собі оренду житла до п'яти тисяч гривень; 34% опитаних за житло платять від п'яти до десяти тисяч гривень та 6% опитаних оплачують житло за понад десять тисяч гривень. Таким чином лише 14% опитаних проживають у рідних/друзів, 81% орендують житло та 5%». Потрібно або ґрунтовніше розписати, або перевірити відсоткові значення по групам, можливо наведені значення виділені більш ніж з одного питання анкети?

3. На с.121 доцільно було б чіткіше сформувати термінологічний апарат щодо: «зайнятість», «працевлаштованість», «безробітне населення».

4. По тексту третього розділу наводяться різні дані щодо кількості ВПО в Одесі. Було б добре по кожному показнику кількості позначити точну дату «станом на...», особливо якщо цього вимагає контекст, згаданий в тексті. Також це стосується п. 2 – доопрацювання, яке дозволило б краще відстежувати часові періоди в аналізі.

5. Діаграма на рис 3.6. (с. 119) є не зрозумілою окремо від тексту. Треба на діаграмі відобразити назви класифікованих груп.

Разом з тим варто акцентувати, що наведені дискусійні моменти та зауваження не применшують загального важливості та значення наукової праці Людмили Вікторівни Лозової.

9. Загальний висновок про рівень набуття здобувачкою теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

Текст дисертації та рівень її апробації підтверджують той факт, що здобувачка наукового ступеня докторки філософії зі спеціальності 106 Географія Лозова Людмила Вікторівна володіє теоретичними знаннями й відповідними навичками та компетенціями, необхідними для наукових досліджень та узагальнень результатів за відповідною спеціальністю та галуззю знань.

10. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам

Загальна оцінка рецензованої дисертації позитивна, оскільки дисертаційна праця є актуальною, обґрунтованою та виконаною самостійно.

Дисертація «Патерни внутрішньої міграції населення України під час війни: регіональний аналіз і синтез» відповідає вимогам п. 6-9 Постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ М 341 від 21.03.2022 р. та № 502 від 19.05.2023 р.) та Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами, внесеними згідно з Наказом МОН № 759 від 31.05.2019 р.), а її авторка **Лозова Людмила Вікторівна** заслуговує на присудження наукового ступеня докторки філософії за спеціальністю 106 Географія 10 Природничі науки.

Рецензент:

доцент кафедри географії та екології
Херсонського державного
університету,
кандидат географічних наук, доцент

Роман МОЛКЕВИЧ

